

- Pestalozzi-Otthon* Pesterzsébeten. Gyógypedagógiai intézet fiatalok részére (Magy. Hirlap 1927 febr. 23.).
- B. M.: Dr. Friedrich Delekat: J. H. Pestalozzi (1926, 329). Könyvismertetés (Népt. Lapja, 1927 febr. 1., 28—9. l.).
- Geier Julius*: Der Anschauungsunterricht Pestalozzis u. Fröbels (ismert. Ács Károly: A Gyermek, 1915, 232—34. l.).
- Heubach Alfred*: Pestalozzi (Berlin, 1910, 368 l. — Ismert. Teveli Mihály, Magy. Paedagogia 1920, 570—74. l.).
- Pestalozzi, Karl: Heinrich Bullinger's Leben und ausgewählte Schriften. Elberfeld 1858 (Sárosp. Füz. 1859. I. 875). Ismertetés.
- Zsengeri Samu*: Adatok a magyar Pestalozzizmus történetéhez (151 negyedrét kéziratlapból álló sajtó alá rendezett példány, amelyet a szerző 1924 febr. havában zárt le). Tartalma: I. A Pestalozzizmus az anyaországban. II. A Pestalozzizmus Erdélyben. III. P. viszonya Magyarországhoz. IV. Brunswick. Terézia eszmétörédékei és jegyzetei. V. Egyéb adatok a magyarországi Pestalozzizmushoz. VI. Miben múlta fölül P. elődjait. VII. P. emberszervezete. VIII. Függelék. Paedagogiai gyöngyszemek és eszmék P. munkáiban. — Zárószó.

Összeállította: KEMÉNY FERENC.

IRODALOM.

A legújabb Pestalozzi-irodalom.

Pestalozzi azok közé az egyéniségek közé tartozik, akiknek a jelentősége emelkedik, amint időben távozunk tőlük. Amíg régebben inkább csak iskolai pedagógust láttak benne, aki bár sokszor tévedett, mégis a mai népiskola reformátorának tekinthető, addig újabban oly átfogó szellemnek kezdik méltatni, aki nemcsak a népiskolai didaktikára hatott, hanem korának minden szellemi irányára befolyást gyakorolt. Ebben a tekintetben döntő jelentőségűvé vált az a mozgalom, melyet Leeser, de kivált Natorp, előttük pedig Vogel és Wiget kezdeményeznek (20—30 esztendeje), midőn Pestalozziban a teoretikust hangsúlyozzák és bár elismerik, hogy nem volt rendszeres fő és hogy eszméinek még tapasztalatainak logikai feldolgozására hiányzott belőle a filozófiai iskolázottság, mégis hangoztatják, hogy Pestalozzi gondolkodása alapján egységes volt, tehát neveléstani elvei és eszméi mögött filozófiai felfogás rejlik, melyet legjobb tanítványai fel is fogtak és ki is fejtettek.

Igy körül Pestalozzi Kant mellé és az újkantianus Natorp csupa kantii vonást fedez föl benne; a Pestalozzi-félé elemi funkciók: a szám, alak és név a felfogás szerint egyszerűen éppolyan a priori tényezők, mint Kantnál a tér és idő. Ezzel aztán lehetségessé vált az is, hogy Pestalozzit mint filozófust és szociálpedagógust szembe, sőt fölébe helyezték Herbartnak, amit

Natorp meg is tett. Erre megszólaltak Herbart hívei és megvédték mesteröket, de ez a maga nemében igen termékeny vita mégis főleg Pestalozzi javára vált, mert behatósan kezdtek vele foglalkozni és mind egyéniségének, mind pedagógiájának új vonásait feltárni.

Igy lesz a népiskolai experimentátorból és didaktikusból korszakos szociális pedagógus, sőt kultúrfilozófus, aki megjelölte a nevelésnek és az iskolának a helyét a szociális organizmusban és akivel a kultúrfilozófusoknak, nemzetgazdászoknak, pszichológusoknak, jogászoknak, vallásbölcsestszeknek egyaránt foglalkozniok kellene, mert — Th. Ziegler szerint — ő volt a legnagyobb pedagógiai lángelme, aki valaha élt!

Pestalozzi öme nagyméretű dicsőítésében kétségkívül sok a túlzás, ami részben összefügg a Herbart-féle pedagógia elleni visszahatással. Különösen az ő filozófiai jelentőségét nem szabad túlozni és bár vannak bizonyos közös vonások közte és Kant között, amennyiben Kant ismerete nélkül intuícióval hasonló eredményekre jutott, amint ezt már kortársai is, pl. Trapp, Fichte stb. észrevették, mégsem tekinthető kantianusnak: Natorp értelmében. Éppoly helytelen, ha sokoldalúságát túlhajtva minden irányban korszakosnak tüntetik föl, holott sokféle megnyilatkozását nagyrészt mozgalmas korának tendenciái magyarázzák meg. A sok újabb kutatásnak annyi eredménye azonban mindenesetre volt, hogy elődeinknél jobban ismerjük Pestalozzi sajátos lényét és szerteágazó törekvéseinek a rugóit. Persze, így is akad még probléma elég Pestalozzi életében és munkájában, bizonytalan terminológiája sok nehézséget okoz és számos pontra nézve a kutatás nem tekinthető véglegesen lezártnak. E nézőpontból akarunk szemlét tartani a német Pestalozzi-irodalom legújabb jelenségei fölött.

Első helyen említjük jelentőségénél fogva *Friedrich Delekat* munkáját: (*J. H. Pestalozzi. Der Mensch, der Philosoph und der Erzieher.* Leipzig, Quellé & Meyer, 1926, 314 lap.) Egyáltalán nem kezdőknek, hanem olyanoknak való mű, akik Pestalozzit már némileg ismerik. Szerző a szellemtörténeti módszerrel élt, tehát Pestalozzit beállítja a XVIII. század szellemi mozgalmába, főleg annak világnézeti gondolkodásába. Ez a szempont igen gyümölcsözőnek ígérkezik a Pestalozzi-kutatás terén is és Delekat tekintetben sokat is végez, midőn a XVIII. század az előzővel és a mi korunkkal való kapcsolatait éles szemmel vizsgálja, de a tárgyat azért még nem méri ki. A szerző főérdeme egyébként, hogy mint teológus Pestalozziban elsősorban a vallásos embert látja és benne keresi a kulcsot Pestalozzi bonyolult egyéniségének a megértéséhez. Végül Pestalozzi sokat vitatott törzsfogalmait, kivált a „természetet“ (Natur) és szemléletet (Anschauung) igyekszik új megvilágításba helyezni, ami azonban nem megy bizonyos erőltetés nélkül.

Hogy Pestalozzi különö volt, azt eddig is tudtuk, de Delekat kimutatja, hogy a nagy pedagógus misztikus, mi több ekstatikus volt, az ezzel járó lelki örvényekkel és mélységekkel. Még dühöngés is fordult elő nála rendszeren olyankor, ha szeretetét nyers formában visszautasították. De azért életének rengeteg csalódása és sok viszontagsága ellenére lényének legnagyobb mély-

sége, a küldetésébe és a szeretetbe vetett hite megmaradt benne egészen a sírig. Delekat idevágó fejtegetéseit sok helyesléssel követhetjük. Másképen áll azonban a dolog, ha Pestalozzi módszerének is vallásos háttérrel keres. Pestalozzi szerinte lassan-lassan elfordult a hivatalos egyházak ridegségétől és új vallásos alapot keresett az emberi életnek. Ezt pedig megtalálta a módszere segítségével, amely arra ad útmutatást, hogyan lehet az alsó (érzéki) természet gátlásai ellenére a magasabb (az ember eszméjének megfelelő) életet megvalósítani. A megvalósítás helye az igazi családi otthon, ott, ahol igazi család van, ott van az Isten országa. Nyilvánvaló, hogy ez szép, de kissé merész konstrukció.

A módszer szellemét a „szemlélet“ szó fejezi ki. Delekatnak erre vonatkozó vizsgálódásai is felette érdekesek és megállapításai általában helytállóak. A szemlélet háttérében ugyanis a XVIII. századnak az érzelemtől, mint a lelki képességek egységéről szóló tanát látja, aminek tényleg misztikus alapja lehet, mert nem más, mint az előző századokból átöröklődött misztikus szenzáció, mely mint öntudatlan reminiscencia csakugyan ott cseng a Pestalozzitól oly zavarosan meghatározott szemlélet mögött. Szerzőnk egybeveti még a Herder-féle „sensorium commune“-vel a Leibniz-féle „perception petite“-tel, sőt azzal, amit Platon „théoriá“-nak, vagy „eros“-nak nevez; de azért teljesen ő sem tisztázza. Legalább ez a kitétele, hogy a szemlélet egyfelől egy még csak elérendő művelődési eszmény foglatolja, másrészt az az alap, „amelyről el kell indulnunk“ (270.), csak összebogozza a csomót. Az meg szerintünk igen szubjektív belemagyarázás a szemlélet fogalmába, mintha benne tetőződnék a modern szellemi élet három központi eszméje: a nevelés elméleti és gyakorlati tényezőjének a kérdése; a keresztyén és hellénisztikus misztika és a keresztyénségnek a görög művelődési ideálhoz való viszonyának a kérdése. Ezzel szemben jobb, ha megmaradunk azon egyszerű, világos nézet mellett, hogy a szemlélet a módszerhez tartozik és Pestalozzi kétféle értelemben használja, mint érzéki észrevévést, a külső tárgyaknak a szemlélését, s mint belső szemlélést, vagyis modern szóval átélést, megélést. És az utóbbi értelemben halad túl azokon, akik előtte szintén használták e fogalmat.

Ezen kritikai ellenvetéseink dacára azonban szívesen elismerjük, hogy szerző mélyenszántó, elmemozdító könyve mindenkép megérdemli a gondos tanulmányt.

A Fritz Ernsttől kiadott munka: *Pestalozzi, Leben und Wirken*. Rascher & Cie, Zürich és Leipzig, MCMXXVII., 262 l. Jubiläumsausgabe. Három kötetben nem igen viszi tovább a Pestalozzira vonatkozó kutatást. Bemutatja az I. kötetben Pestalozzi életét és működését saját szavaival, vagy kortársainak levelei és másnemű tudósításai alapján, a többiben szemelvényeket ad Pestalozzi műveiből. Az I. kötet tehát túlnyomóan ismert autobiografikus vagy biografikus adatokat tartalmaz és megszólaltatja többek közt Fellenberget, Herdert, Lujza porosz királynét, Zschokkét, Nägelit, Krüsit, Schopenhauert, Roger de Guimpst, stb. Az adatokat a kiadó a következő feje-

zetek szerint csoportosította (felhasználva Pestalozzi sírfeliratát): *A szegények megmentője* Neuhoftban; *a nép prédikátora* Lénárd és Gertrudban; *az úrvák atyja* Stansban; *az új népiskola megalapítója* Burgdorfban és Münchenbuchseeban; *az emberiség nevelője* Ifertenben; az utolsóelőtti fejezet „mindent másokért, magáért semmit” címen Pestalozzi utolsó két évének az eseményeit foglalja magában; a legutolsó igen sovány fejezet pedig „áldás nevére” címen Pestalozzi történeti helyzetét akarja jellemezni, de csak Fichtét, Spencert, Michelet-t és Amielt szólaltatja meg. Legtalálabb Michelet nyilatkozata: „Rabelais királyt nevelt, Montaigne fejedelmet, Locke és Rousseau nemes embert, Pestalozzi azonban az emberiséget nevelte”.

A LXX. számú adat Ramsauertól magyar vonatkozású. Az öreg Eszterházy herceg 1814-i látogatását írja le, amikor Pestalozzi csak úgy égett a lelkesedéstől, mert azt képzelte, hogy a gazdag herceg, azt, amit itt lát, rögtön megvalósítja mageny birtokain és ezért utasította Ramsauert, mutassa be a legjobb növendékekkel, hogy mit tudnak a tornában, rajzban, számtanban és nyelvtanban. (192—193. lap.) — Látnivaló, hogy e kiadványnak tudományos értéke nincs, de arra igen alkalmas, hogy a nem szakember végigtekinthessen Pestalozzi életén és munkáján.

Sokkal fontosabb és értékesebb *Max Konzelmann* műve (*Pestalozzi*. Rotapfel-Verlag. Zürich-Leipzig, 240 lap), melyet szerényen „kísérlet”-nek nevez. Az ő célja, hogy Pestalozzit minél több oldalról bemutassa és ezért anyagát így tagolja: Az ember. Az író. A politikus. Iskola és nevelés. Vallás és erkölcsiség. Mindegyikben igen ügyesen megválogatott idézetek alapján közelebb igyekszik hozni lelkünkhöz Pestalozzit, életpályájának részletezése, vagy lelki fejlődése tehát nem érdekli. Az első fejezetben becses adalékokat szolgáltat az „ember” megértéséhez. Látjuk, hogy menyasszonya, majd felesége, A. Schultess, hogyan igyekszik őt hibáiról: rendtelenségéről és gyors, hadaró beszédjéről leszoktatni. Jól jellemzi fiatalos képzelőerejét, mely annyi csalódást okozott neki vállalkozásaiban és az emberekkel való érintkezésben. És mégis, folytonos csalódásai ellenére, állandó anyagi zavara közt is megőrizte idealizmusát és emberszeretetét. A II. fejezetben jól mondja szerző, hogy Pestalozzi nem volt irodalmi természet. Az irodalom ránézve csak az általános embernevelés egyik eszköze volt. Szíve teljességéből írt, ezért szinte kimeríthetetlennek látszik, de a bölcs mértéktartás, tervszerű fejlődés, mérlegelő beosztás nem volt az erős oldala. Nyelve a természet emberét mutatja: jellemző vonásai: elmésség, humor, bibliai erő. De szarkazmusra, haragra is tud gerjedni, ha a becstelenséget és képmutatást kell ostromoznia.

A politikusról szóló fejezetben szerző kimutatja, hogy Rousseau és Bodmer hatottak Pestalozzi politikai nézeteire. Igen helyes megállapítása, hogy Pestalozzi politikája nem volt nacionalista, hanem pedagógiai, erkölcsi és így alapjában „apolitikus”. A pártpolitika nem érdekelt, főkövetelése: igazságos államrend és a nép igénye általános művelődésre. A forradalmi felforgatás távol állott a lelkétől és volt bátorsága a francia forradalom túlkapásait megkritizálni. Meggyőződése szerint csak polgárainak szellemi

és erkölcsi műveltségében lehet az állam alkotmányának a garanciája. Lángoló tiltakozása az állam mindenhatósága, a kollektív szervezetek túlbecsülése ellen ma is figyelemreméltó. A nevelésről szóló fejezetben szerző kiemeli, hogy nevelés szempontjából Pestalozzi legtöbbször értékelte az iskolai oktatást megelőző időt, tehát a bölcsőtől a hatodik évig terjedő szakaszt. S Natorp irányával ellentétben szerző nem keres titokzatos bölcseséget Pestalozzi nevelési eszméiben, hanem egyszerű, minden ember számára való dolgokat. Jól megvilágítja a külső és belső szemléletet és rámutat arra, hogy Pestalozzi szemléletnek nevezi a cselekvést, az ismeretek alkalmazását, az erők gyakorlását is. Pestalozzinak sokan szemére hányták, hogy a rendi, osztályok szerinti nevelés szószólója. Szerző kifejti, hogy Pestalozzi véleménye az, hogy az elemi emberképzésnek általánosnak kell lennie. De mivel minden ember bizonyos pálya, hivatás felé törekszik, az általános nevelést a hivatásnak megfelelő nevelés követi, sőt azt már a szülői ház is előkészíti. Minden ötletszerű jótékonykodással szemben Pestalozzi nem győzte eléggé hangoztatni az önerő fejlesztését. („Hilfe zur Selbsthilfe.“) De ezt is már a szülői háznak kell megkezdeni. Azonban valamennyi fejezet közt talán legsikerültebb az utolsó, mely Pestalozzi vallásosságáról szól. Itt azonban Delekattal ellentétben nem a misztikust, hanem a gyakorlati keresztyént hangsúlyozza, azt, aki a tevékeny keresztyénséget többre becsüli a szó- és vélemény-keresztyénségnél. A keresztyénség — mondja Pestalozzi szó szerint — nemcsak tan, hanem gyakorlat, a világ legtökéletesebb életténye. Tenni, ami a bibliában áll, a mi dolgunk, beszélni róla a papé, mondja Jost Lénárd és Gertrudban. Természetes, hogy ilyen nézetek miatt a papok és egyházas világiak nem sokat tartottak Pestalozzi hitéről. Erélyesen követelte Pestalozzi a vallásnak az államtól való függetlenségét is. Az egyháznak szerinte az a feladata, hogy az egyeseket a személyes valláshoz közelebb vigye.

Körülbelül ezek a fontosabb megállapítások Konzelmann munkájában. Új életrajzi adatokat nem kutat ki, de nem egy ponton új világosságot derít Pestalozzi jellemképére, és minden agyonmagasztalástól és félremagyarázástól óvakodik. Kár, hogy idézeteinél nincs mindig megnevezve a forrás.

Nincs hiány új életrajzokban sem. Az egyik *Ernst Aepli*től való (*H. Pestalozzi. Ein Gedenkbuch.* Kiadta a svájci rendezőbizottság. Füssli-Verlag. Zürich-Leipzig-Berlin, 224 lap). Egészen népszerű, de azért megbízható munka, melynek sok illusztráció ad különös értéket. A szerző-eleven és vonzó előadásban hű képet rajzol Pestalozziról és irodalmi műveit is kedvtelve elemzi; így különösen Lénárd és Gertrudot, melynél helyesen megállapítja, hogy Gertrudot Pestalozzi nemcsak hű cselédjéről, Näf Erzsébetéről mintázta, hanem megtaláljuk rajta édesanyjának, feleségének és a Pestalozzi-ház hű szolgálójának, „Babeli“-nak a vonásait is. Az utolsó fejezetben megkísérti Pestalozzi jellemzését; de az embert mint egységet nem igen sikerül kidomborítania.

Tudományosabb és rendszeresebb a másik életrajz: *Fritz Medicus: Pestalozzis Leben.* Leipzig, Quelle & Meyer, 1927, 220 lap. Gondos részletkutatáson alapszik. Így még azt is helyesbíti, hogy Pestalozzi nem a Rűden-

platz egyik házában, hanem a „Vor dem Lindentor“ c. házban pillantotta meg a napvilágot. Az egész művön az a törekvés vonul végig, hogy Pestalozzi lelkiének a sajátságait állítsa elénk. Medicust tehát nem a külső adatok érdeklik, hanem az azokból hozzánk forduló arculat és hogy ezt teljesebbé tegye, sűrűn megszólaltatja magát a nagy pedagógust. Rámutat arra, mi választja el Rousseautól, aztán N. E. Tschärner berni patriciustól, aki először írt a falusi ifjúság neveléséről. Az utóbbival szemben mondja ki Pestalozzi először, hogy a „szegényt a szegénység számára kell felnevelni“ és ugyancsak vele ellentétben nem a mezőgazdasági, hanem az ipari tevékenységet helyezi előtérbe.

Tárgyilagosan ismerteti szerző Pestalozzi viszonyát tanítványaihoz és munkatársaihoz (I. R. Fischer, Krüsi, Schmid, Niederer stb.) és végigkíséri hőstét élete sok sikertelen vállalkozásán át egészen haláláig. De bármilyen alapos minden részében, egyáltalán nem mondhatjuk, hogy A. Heubäum nagyterjedelmű Pestalozzi életrajzát (II. kiadása 1920-ban jelent meg) főlegességé tette volna. Hiányzik művelől Pestalozzi különböző fejlődési stádiumainak megértetése és befejezésül Pestalozzi életművének méltatása és kritikája. Csak a teljesség kedvéért említjük Josef Reinhart életrajzát: *H. Pestalozzi. Ein Lebensbild*. Basel, 333 lap. -- Nagyobb költői alakító erő nélkül Pestalozzi életének ismert adatait önti népszerű formába és regényszerű életrajzot alkot belőle. Általában híven ragaszkodik a valósághoz, csak kevés leleményt sző bele, így pl. Lénárd és Gertrud egyes szereplőit élő alakokká teszi. Elhisszük, hogy e napokban, mikor a svájciak figyelme eme nagy emberök felé fordul, kedvvel forgatták ezt az elevenen, de nem sok lélektani elmélyedéssel megírt könyvet. Nagyjából mégis csak megismertette a nagy közönséggel ezt a páratlan embert és ez is érdem. De az bizonyos, hogy költői szempontból nem éri utól például Kolbenheyer ismert Spinoza-regényét („Amor Dei“); a Pestalozzi-kutatás szempontjából pedig kifogásolnunk kell, hogy a kor rajzával egyáltalán nem törődik.

Komolyabb munka Wilhelm Leibersbergeré: *Pestalozzi's Sozialpolitische Anschauungen*. Eichhorn Verlag. Ludwigsburg, 1927, 145 lap. Előszava szerint három feladatot tűzött maga elé: 1. hogy feltárja Pestalozzi szociálpolitikai nézeteinek a fejlődését, 2. hogy a szociális küzdelem és gazdaság formái változásának megrajzolásával Pestalozzi műveinek világtörténeti (!) jelentőségét felmutassa és 3. felelni akar arra a kérdésre, hogy mit tanulhatunk ma Pestalozzittól a szociál- és kultúrpolitika terén.

A szerző már egy előző könyvében (Zurück zu Pestalozzi!) sürgette a mai nevelésügy liberális szellemben való reformját. Jelen munkájában is a liberális politika nézőpontjáról foglalkozik Pestalozzival. Szerző világosan és érthetően tud írni, csak az a baj, hogy túlnagy feneket kerít témájának, túlsokat ölel fel, az anyagot pedig rövid, sokszor különös című fejezetekben aprózza szét, melyek inkább arra valók, hogy szerzőjük tanultságát fitogtassák, semmint hogy tárgyának megvilágítását szolgálják. Így az első két fejezet (A társadalmi viszonyok fejlődése Pestalozzi korában — ezekkel a

szakaszokkal: a külsőleg látható eredmények, belső formáló elvek, külső formáló elvek stb. és Pestalozzi személyisége) nem mondható sikerültnek. Jobb a harmadik, mely Svájc XVIII. századbeli politikai és társadalmi viszonyait jellemzi és a főrészt: Pestalozzi szociálpolitikai nézeteinek az előadása. Szerző itt kénytelen beismerni, hogy Pestalozzi nem hagyott hátra szociálpolitikai rendszert, hanem valamint pedagógiai és didaktikai nézeteiben, úgy politikai nézeteiben is mindvégig kereső, küzdő, tanuló volt. Szociálpolitikai fejlődését három korszakra osztja: 1. Szerző szerint Pestalozzi először Bodmert és Rousseau-t követte, 2. a fiziokraták hatása alá került, 3. felállította a szeretet politikájának az eszményét.

Az első korszakban Pestalozzi romantikus, aki a forradalomért lelkesedik, de egyúttal hisz az állam mindenhatóságában. E felfogását legjobban tükrözteti „Agis“ című értekezése. A második korszakban a fiziokraták és így Tschiffeli hatása alá kerül, nézeteinek átalakulását főleg a fényűzésről szóló irata mutatja (1779) — tehát a liberalizmus felé fordul, melyet a III. korszakban politikailag is magáévá tesz. Főtörekvése most arra irányul, hogy a hatalom és a szeretet elvét a társadalomban és államban kellő összhangba hozza. Helyesen idézi szerző Natorpot: „Nem az ember államosítása, hanem az állam emberiesítése“ volt az, amire Pestalozzi törekedett.

A harmadik kérdésre, hogy miben áll Pestalozzi jelentősége a jövő liberális szociálpolitikája tekintetében, szerző úgy felel, hogy szerinte Pestalozzi mint szociálpolitikus pedagógus volt. Ő átélt a társadalom alsóbb rétegeinek ama törekvését, hogy a lét magasabb fokára emelkedjenek és világosan fölismerte, hogy ez az adott körülmények mellett csakis a nevelés útján lehetséges. Így lett pedagógussá és szociálpolitikailag abban van a jelentősége, hogy az alsó néprétegek művelődési törekvéseit megjavította. Nézetünk szerint ez a szerző leghelyesebb megállapítása. Hozzáteszi még, hogy mivel a jelenben egy liberalisztikus pedagógia kezdetei mutatkoznak, vagyis oly pedagógiáé, mely tekintettel van a „gyermeki értéktörekvésre“; mivel továbbá minden jel liberalisztikus művelődési politika közeledésére mutat, mely az összes emberek művelődési akarását kifejléshez juttatja, a rajongónak csúfolt Pestalozzi sokat mondhat a mi korunknak is.

Nem belső értéke, hanem tárgya miatt foglalkoztunk kissé bővebben Leibersberger tanulmányával, melynek kétségkívül sok a gyöngéje, úgyhogy vele épenséggel nem lehet a Pestalozzi szociálpolitikai nézeteire való kutatásokat lezárni. Azonban így is Seidel R. és Seeger művei mellett elfogadható adalék e fontos kérdéshez, melynek teljes megoldása elengedhetetlen Pestalozzi helyes értékelése céljából.

Ilyen alapos, gondos munka, mely már az új Pestalozzi-kiadáson alapszik: *Herbert Schönebaum-tól: Der junge Pestalozzi 1746—1782.* Leipzig. Reisland 1927, 234 lap.

Szerző az eddigi Pestalozzi-életrajzokat sok új adattal bővíti. Rámutat a Pestalozzi család olasz eredetére és azt állítja, hogy Pestalozzi nem volt telivér zürichi, hanem sok sajátossága más fajbiológiai alapra mutat.

Jobban megismerteti velünk Pestalozzi szüleit, nagyszüleit és feleségének a családtagjait is. Érdekesen tárgyalja Pestalozzi iskolázását, felvonultatja tanárait, még pedig nemcsak Bodmért, hanem Breitingert és különösen Steinbrüchelt is, majd a Gerwe-szövetség kapcsán barátait, ismerőseit. És világhosságot derít Pestalozzinak Menack, azaz J. K. Bluntschli nevű barátjához való viszonyára. Fontos adat továbbá, hogy már kirchbergi tartózkodása alatt gondolt Pestalozzi egy nevelőintézet alapítására. Pártfogóit is (Tschiffeli, Iselin, Sarasin, Battier, Tschärner) közelebbről ismerjük meg. Rousseau hatását is eléggé megvilágítja, de azért e tekintetben, meg Pestalozzinak a filantropistákhoz való viszonyát illetőleg — melyet a szerző csak röviden érint — tüzesebb monografiára volna szükség.

Pontosan ismerteti szerző a fiatal Pestalozzi irodalmi működését és eddig ismeretlen munkákat, kiváló töredékeket is felsorol és magyaráz. Így pl. megállapítja, hogy a „Schweizerblatt“ néhány elbeszélésében a Lénárd és Gertrud előfokait kell látnunk. Szerző az irodalmi működéssel kapcsolatban és később is ismételtelen hangoztatja Pestalozzi önállóságát, a maga lábán járását. Szerinte nem lehet arról szó, hogy Pestalozzi a korabeli irodalom és kultúra szellemi kincseit tervszerűen tanulmányozta volna. Ennek igazolására elég bőven tárgyalja Pestalozzinak a korabeli írókhoz és szellemi mozgalmakhoz való viszonyát. Különösen érdekes itt a Rochow és Pfeffel elzászi vak író és pedagógussal való érintkezés. Ezzel az „örökség, a törckvés“ és a „mű“ c. fejezeteket kitűzött célunkhoz képest kimerítettük volna. De igen tanulságos az utolsó (IV. fejj.) is, melyben a „problémákat“ tárgyalja írónk, m. p. a gazdasági, szociális-politikai és vallásos problémákat, melyek pedagógiai következtetéseit levonja. Megállapításai itt is, mert tényeken alapulnak, mind helytállóak. Így kimondja, hogy Pestalozzi gazdasági nézetei nem teoretikus, hanem empirikus alapon nyugszanak és bizonyos szociális „gazdasági etiká“-ban tetőződnek. A szociális-politikai gondolatok a gazdaságilag gyenge emberek szempontjából érdeklik Pestalozzit. Ő sem nem radikális, sem nem reakcionárius volt, javítást óhajtott, de az adott viszonyok alapján. Nagyon érdekes itt a „szabadság“ fogalmának a tisztázása Rousseauval szemben. A szabadság ugyanis Pestalozzi szerint nem eredeti emberi jog, hanem erény, az emberjogok élvezetének biztonsága. Az uralkodó és a nép viszonya pedig a szeretet alapján épüljön fel: atyai szeretet a fejedelem, önkéntes engedelmesség az alattvalók részéről: ez Pestalozzinak e korban szinte egyedülálló követelése. Nyilvánvaló, hogy összes szociális és politikai gondolatai vallásosságából nőnek ki“. E tekintetben is a maga útján járt Pestalozzi és úgy az ortodoxiától, mint Lavater rajongó, apokaliptikus hajlamaitól távol tartotta magát. Pestalozzi vallása nem Krisztus-vallás, hanem Jézus-vallás.

Az utolsó szakaszban a szerző nagyon érdekesen magyarázza a neuhofi szegényintézet keletkezését. Nem önző érdek, hanem a nagy anyagi nyomor mellett Pestalozzi személyes hajlama adja a nyitját. Felfogása szerint a szegénység nem állapot, hanem rend, melynek számára nevelni kell, mert a

réndek elitolódása a világban lehetetlen. Ezt a nevelést a ház adja meg és ezt akarta nevelőintézetével pótolni, mélyben a fiú és leánygyermekeket teljesen individuálisan kezelte.

Összefoglalólag konstatálja szerző, hogy Pestalozziban nem volt „logikai centrum“, hanem más úton férközött a dolgokhoz, bátran mondhatjuk intuícióival. Humanizmust akart a maga legszebb értelmében: vagyis az igaz embert a maga lényege szerint. Assisi Ferenc óta nem volt, aki az emberiséget úgy szerette volna, mint Pestalozzi, emez igazi Jézus-tanítvány, a felvilágosodás egyik legyőzője. E szép és helyes idézettel fejezhetjük be Schönebaum kiváló művének az ismertetését.

Rövid vázlatunkból is kitöszlik e mű gazdag tartalma, mely mindenkire nélkülözhetetlen, aki Pestalozzi életével behatóan meg akar ismerkedni. Reméljük különben, hogy e szerzőtől még további Pestalozzi-kötetek várhatók.

Befejezésül megemlítjük, hogy a jubileum alkalmából Pestalozzi műveinek új, valóban monumentális kiadása indult meg. *Pestalozzis Sämtliche Werke herausgegeben von Artur Buchenau, Ed. Spranger, Hans Stettbacher.* Verlag von Walter de Gruyter & Comp., Berlin—Leipzig, 1927. Eddig két kötet jelent meg. Az I., melyet W. Feilchenfeld rendezett sajtó alá, Pestalozzi fiatalkori műveit és terveit tartalmazza, kezdve az „Agis“-on (1766) és végezve az „Über den Aufwand der Reichen“ (1780) szülő töredéken. A II. kötet, melyet G. Stecher dolgozott fel, Lénárd és Gertrud első két részét foglalja magában.

E kiadásról csak a lehető legjobbat mondhatjuk. Először is felöleli a teljes anyagot, nemcsak a nyomtatásban megjelent műveket, mint Seyffarth kiadása, hanem a kézirati hagyatékot is.

Másrészt a szövegkiadás a képzelhető legpontosabb és a legkényesebb tudományos igényeket is kielégíti.

A kiadók lehetőleg Pestalozzi saját szövegét adják, még helyesírás és interpunkció tekintetében is. Minden kötetet rövid bevezetés nyit meg és bő függelék zár be, mely négy részre oszlik: Szövegkritika, tárgymagyarázat, szómagyarázat, név- és helymutató. Nyilvánvaló, hogy ezek a hatalmas kötetek egy csapással elavítják Seyffarth kiadását, melyből oly soká táplálkoztunk, holott az a filológiai pontosságtól igen távol állott.

Látnivaló, hogy a jubileumi év termelése elég gazdag, de túlnyomó benne a népszerűsítő munka. Találtunk egy csomó művet, mely egy lépéssel sem viszi előbbre a Pestalozzi-kutatást, de akadt maradandó becsű munka is. Ilyeneknek tekinthetjük Delekat, Schönebaum és Konzelmann dolgozatait, különösen is az első kettőt, melyek nézetünk szerint mindig számottevők lesznek és melyek sok tekintetben közelebb hozzák szívünkhöz és eszünkhöz a nagy emberbarátot. Delekatnak sok állítása azonban revizóra szorul, már azért is, mert még nem dolgozott az új tudományos kiadás alapján. És úgy látjuk, hogy a Pestalozzi képe mind határozottabb vonásokat ölt, mert az ember lelkét és törekvéseinek kútfejét mindig helyesebben tudjuk felfogni, bár még ma is van és lesz is mindig Pestalozzi-probléma, amint van Shakespeare- vagy

Rousseau-probléma, különösen azért, mert Pestalozzi irodalmi hagyatékának interpretálása az ő sajátzerű előadása miatt nagy nehézségekbe ütközik. Innen a „szemlélet“, „természet“ stb. sokféle magyarázata. És végül azt is véljük látni, mintha a túlzó meggondolások, melyekre Pestalozzinak különben sincsen szüksége, szűnőfélben volnának és eljött volna a tárgyilagos értékelés ideje.

Ő maga oly szépen mondja „Hattyúdala“ végén: „Ne dobjátok el élet-törekvéseim *egésztét*, mint oly dolgot, mely már le van tárgyalva és további vizsgálatot nem érdemel. *Bizony nincsen még letárgyalva* és minden bizonynyal komoly megfontolást igényel, ha nem is értem vagy a kérésemért...“

Nem, Pestalozzi nincsen elintézve. Vezető gondolatai: hogy a tanulás nem befogadás, hanem formálás belső erők segítségével, hogy mindenben a tapasztalásból és belső átélésből kell kiindulnunk, hogy minden iskolának és nevelőintézetnek családi körre kellene átalakulnia, hogy az alsóbb néposztályokat a nevelés segítségével kell felemelni stb. olyanok, melyeket mindig újra hangoztatnunk kell. És nem felejtjük el soha véghetetlen emberszeretetét, mely ennek a legnagyobb csapásoktól sújtott, megcsalt, kigúnyolt embernek legnagyobb, legfenségesebb vonása volt...

Szellényi Ödön.

VEGYES.

Elmélkedések a Pestalozzi-nap alkalmából. Az emberi művelődés során ismét beigazolódott, hogy a holtak hamvából új élet kel; hogy az energia megmaradásának elve a szellemi és lelki erőkre is érvényes. Így a Pestalozzi-nap alkalmából világszerte szinte páratlan megmozdulásnak voltunk tanui. Egyéneket és népeket valamely kulturális hála- és szeméremérés arra ösztönzött, hogy ebből a pedagógiai világtüntetésből minél jobban kivegyék részüket. Hogy a nevelés és oktatás ügyéhez közelálló szakkörök osztatlan érdeklődéssel foglalkoztak a nap hőisével, megszámlálhatatlan értekezéssel és művel árasztván el a könyvpiacot, érthető, de különös elismerésre csak akkor lesz érdemes, ha majdan beigazolást nyer, hogy Pestalozzi példája szerint a tettek nem maradnak el a szavak mögött s hogy a hangos ünneplés mellett az ő szellemének az eddiginél nagyobb tér jut a gyakorlatban is. S itt joggal felmerül az a fontos kérdés, mi maradt meg ebből az egyetemes felbuzdulásból, lesz-e valamelyes jótékony következménye, maradandó hatása? Annyit máris megállapíthatunk, hogy a közfigyelmet ráterelte egy a napisajtó részéről következőtösen elhanyagolt, agyonhallgatott „témára“, amely szerinte „nem érdekli a közönséget“; hogy a léha olvasmányokkal telített és könnyű világi élvezetekben dúsuló társadalmat tétlenségéből legalább néhány pillanatra felrázta és ráeszméltette arra, hogy vannak amazoknál fontosabb dolgok és kötelességek; s nem utolsó sorban, hogy egynémely kartársat arra buzdított, hogy visszatérjen az igazi nevelésnek egyik kiapadhatatlan őforrásához. Mindezt annál szívesebben ismerjük el, mert legfőbb ideje, hogy az irigység,